

Vormifunktsioonid ja vormiline deformatsioon Sergei Rahmaninovi etüüd-piltides op. 39, nr. 5 ja 6

Ildar D. Khannanov
(tõlkinud Kerri Kotta)

Kuigi Rahmaninovi muusika kuulub aega, mis on klassikalisest stiilist üsna kaugel, näivad vormifunktsiooni ja vormilise deformatsiooni mõisted kirjeldavat tema teoste mõningaid löike päris hästi. Eriti huvipakkuv on nende analüütiliste kategooriate rakendamine etüüd-piltidele op. 39. Mitmel põhjusel muutus Rahmaninovi stiil 20. sajandi teise aastakümne lõpus üsna keerukaks, mistõttu on nimetatud etüüdide analüüsimisel vajalik kasutada erinevaid lähenemisviise. Etüüd-piltide op. 39 teemade ülesehituses peegeldub rida heterogeenseid ideid, mille allikad varieeruvad vanavene kirikulaulust 20. sajandi moodsate tehnikateni. Sellest hoolimata põhineb Rahmaninovi meloodiate ülesehitus klassikalistel vormidel. On ilmselt üleliigne mainida, et neil poeetilistel lõuenditel avalduvad klassikalised vormid tugevalt deformeerituna, peegeldades 20. sajandi dramaatilisi sündmusi.

Vormifunktsiooni ja vormilise deformatsiooni mõisted on tänapäeval saanud keskseteks vormi analüüsimise kategooriateks. Vene teoreetilises traditsioonis on analoogilisi nähtusi uuritud samuti edukalt ning traditsiooni hetkeseis võimaldab sellel hästi haakuda Põhja-Ameerika vastava mõtteviisiga. Funktsionaalne vormiteooria on vene teoreetilises traditsioonis leidnud põhjalikku käsitlemist kogu 20. sajandi jooksul ning selle postulaatide rakendamine Sergei Rahmaninovi muusikale on igati sobiv. Siin artiklis lähtutakse eelkõige just selle teooria Põhja-Ameerika variandist, täpsemalt, William Caplini loodud teoreetilisest raamistikust. Warren Darcy ja James Hepokoski vormilise deformatsiooni idee peegeldub samuti paljudes vene vaadetes nii muusika kui ka kunsti kohta üldisemalt. Pealegi on üks selle uue ja mõjuka teooria nurgakive just vene mõtlemises laialt käsitletud „võõrdumise“ idee. Lisaks sellele on erinevate kompositsiooniliste valikute võimalikkuse mõõnmine mingi kindla ja ootuspärase vormiskeemi raames olemuselt dialoogiline, millel mõtteviisina on teiste allikate kõrval koht ka vene traditsioonis. Käesoleva artikli autor eeldab, et mainitud kahe lähenemisviisi rakendamine aitab kaasa Rahmaninovi muusika mõistmisele.

Mõlemad kõnealused meetodid on algselt mõeldud Viini klassikute muusika analüüsimiseks. Nagu öeldud, erineb Rahmaninovi stiil sellest üsna suurel määral, mille tõttu võib analüüsija siin Schönbergi-Ratzi-Caplini ja Darcy-Hepokoski terminoloogiat vältida. Samas ei ole Rahmaninovi kompositsioonitehnika klassikalisest tehnikast ka täiesti lahus. Helilooja näib klassikalise vormi postulaatidega mängides nende struktuurilisi ja protsessuaalseid aspekte transformeerivat ja deformeerivat. Deformatsiooni esimene tasand avaldub siin vene ühehäälse ortodokse kirikulaulu (знаменное пение) mõju tulemusena. Selle modaalne üksus, rakuke, mille ulatus ei ületa puhast kvarti, mõjutab Rahmaninovi meloodiaulatust, kulminatsioonide ebatavalist sagedust ja lõppkokkuvõttes ka subdominandi kui harmoonilise funktsiooni valitsemist. Teine deformatsioonitasand väljendub Rahmaninovi muusikas hilisromantismile iseloomuliku poeetilise stiilina. Vaadeldaval ajal võimaldas pianistliku võimekuse ja harmoonilise kompetentsuse kõrge arengutase kasutada heliloojatel kompositsioonilisi vahendeid enneolematu kergusega. Tehnika lihtsalt lakkas olemast probleem; heliloojad hakkasid Kofi Agawu sõnul nägema muusikas pigem mängu selle semantiliste aspektidega. Semiootika, retoorika, metafoori ja kehalise liikumise mõju klassikalistele vormistruktuuridele on ilmne nii Rahmaninovi etüüdides kui ka tema teistes helitöödes. Paljudel juhtudel asendusid klassikalised vormistrateegiad, nagu näiteks repriisilisuse põhimõte (ABA printsiip), I-V lahtikomponeerimine, astmesuhted, motiiviline arendus ja teemasisene funktsionaalne loogika teatraalse dramaturgia, muinasjutule omaste vormide, kinematograafilise montaaži ja kirjanduslike võtetega kaasneva dialoogilise teadvusega, mille Mihhail Bahtin kontseptualiseeris Dostojevski teoseid analüüsid. Mainitud aspektidele osutamine võimaldab paremini mõista nii Rahmaninovi muusika sisemist tähendust kui ka arendada edasi Caplini, Darcy ja Hepokoski analüüsitehnikaid.